

РЕЦЕНЗІЯ

НА НАУКОВО-ПРОЕКТНУ ДОКУМЕНТАЦІЮ "ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНИЙ ОПОРНИЙ ПЛАН М.ЛЬВОВА"

Рецензія підготована у відповідь на лист від 06.01.2021 шановної пані директорки департаменту архітектури та розвитку містобудування Львівської державної обласної адміністрації Олени Василько.

Розглянувши відкориговану розробником (ПОГ «Інститут культурної спадщини») науково-проектну документацію "Історико-архітектурний опорний план м.Львова" відповідно до зауважень минулого засідання Консультативної ради (протокол №5 від 12.11.2019 р.), надаємо рецензію з нашими пропозиціями та зауваженнями в друкованому та електронному вигляді.

Робота ІАОП складається з текстової та графічної частини. Графічна частина представлена кресленнями (6 аркушів; окремі з них не нумеровані): аркуш 1 - «Історико-архітектурний опорний план» (Історико-архітектурний опорний план з визначення меж зон охорони пам'яток та історичних ареалів); аркуш 5 «Території пам'яток археології та зони охорони археологічного культурного шару); аркуш 5 «Території пам'яток археології та зони охорони археологічного культурного шару», аркуш 2 «», аркуш 3 «», аркуш 4 «», аркуш 5 «». Робота представлена в 6 томах, з яких том 6 це – креслення. Том 1 – текст у трьох частинах. Том 2 – списки пам'яток у тому числі подано таблицю «Об'єкти культурної спадщини, що пропонуються до постановки на державний облік» з 501 об'єктом. Том 3 – картографічні та іконографічні матеріали по Львову. Том 4 – фотофіксації пам'яток (по кожному об'єкту представлено 1 фото). Том 5 – фотофіксація об'єктів культурної спадщини, що пропонуються до постановки на державний облік (також представлено по 1 фото).

Очевидно, що довгоочікувана розроблена колективом документація ІАОП містить позитивні опрацювання як у текстовій частині так і в графічних матеріалах. Проте, оскільки гостро стоїть питання про оцінку та погодження документації, хочемо висловити насамперед наші зауваження до роботи.

Загальне враження від представленої документації – автори не відкоригували її відповідно до тих зауважень, які висловлювались на попередніх розглядах. Чи можна її прийняти та затвердити к такому виді? На мою думку не можна. На підтвердження мого висновку наведу кілька вибірових ключових позицій:

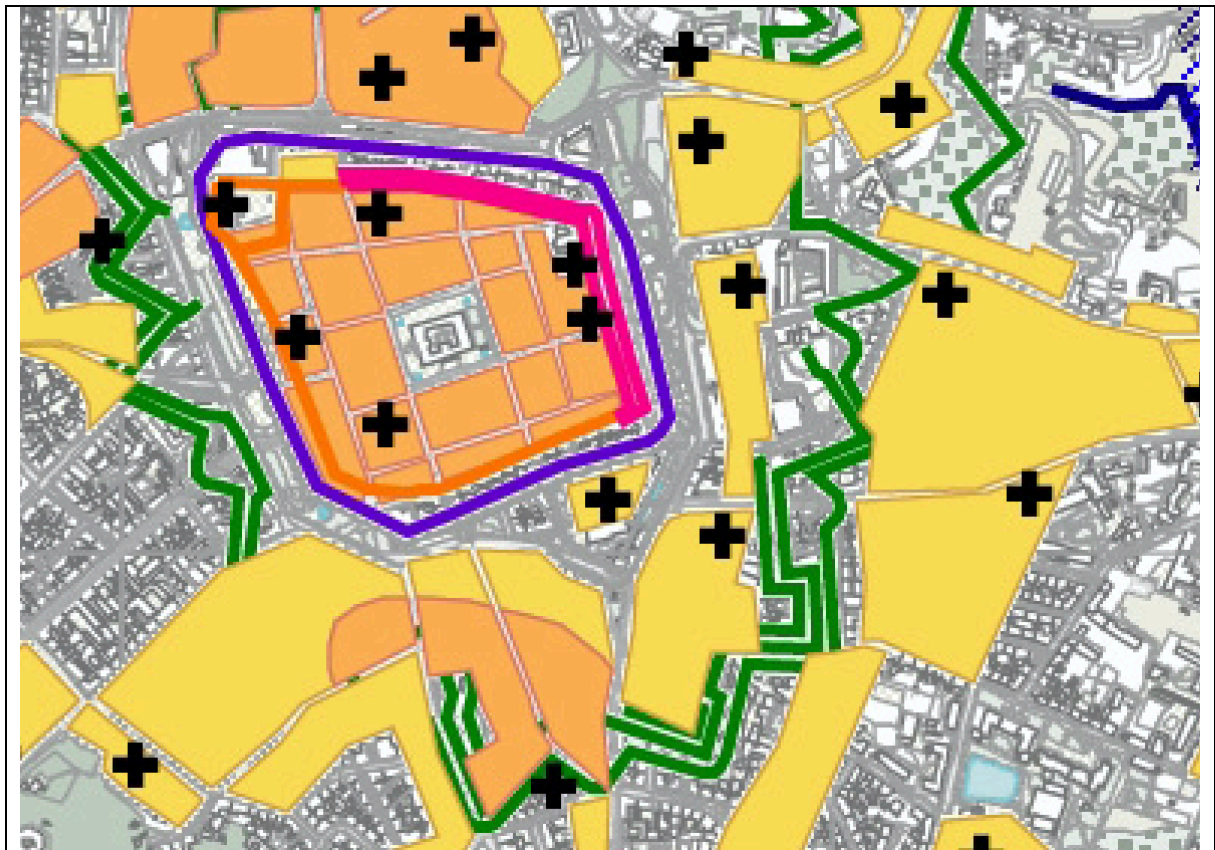
1. Підрозділ 1.2 ІАОП написаний без посилань, що має ознаки плагіату. Він не містить посилань на роботи фахівців, які спеціально глибоко працювали у цій області. Матеріал розділу не висвітлює у необхідній конкретності як природні особливості місцевості визначали своєрідність розпланувальної структури та просторової побудови міста у процесі його розвитку.

2. За своїм завданням цей підрозділ покликаний також розкрити, з яких компонент складається ландшафт міста – природних ландшафтів та антропогенних ландшафтів. І перші і другі мають пам'яткові та цінні елементи. Такої оцінки та фіксації в роботі не проведено (див. та аркуш 3 креслень). В результаті не можна зрозуміти чи є у місті релікти первісної лугової чи лісової рослинності, в якій мірі ландшафти антропогенізовані у тій чи іншій частині міста та ін.

3. У цьому підрозділі схема «Природно-ландшафтна оцінка території» не виконана відповідно до вимог ДБН Б.2.2-3:2012. Зокрема вимоги ДБН встановлюють, що на цій схемі повинні бути позначені - всі пам'ятки садово-паркового мистецтва, пам'ятки природи, природні заповідники, заказники (пункт 5.4. б) схема "Ландшафт населеного пункту" - основні природні осі та вузли; вододіли, тальвеги, грані схилів, гори, скелі, заплави, ріки, струмки, озера, ставки, ліси, сквери, сади, парки, луки, поля; характерні ділянки природного ландшафту; пам'ятки

садово-паркового мистецтва, пам'ятки природи, природні заповідники, заказники тощо). Думаю, я не мушу коментувати наскільки важливо показати на цій схемі не лише природний каркас рельєфу, але всі цінні природні та антропогенізовані ландшафтні елементи міста. До речі, на схемі не виконано й вимоги щодо зображення всіх природних компонент - лісів, скверів, парків, лук і т.д. Тобто на схемі маємо лише початок роботи, який належить серйозно допрацювати.

У додатках до текстової частини роботи подано копію дуже важливої схеми (це - Рис. 1.2.10. Природоохоронні території та об'єкти (Джерело: Львів. Комплексний атлас/О.Шаблій, С.Матковський, О.Вісьтак та ін. – К.: Картографія, 2012)), яка була розроблена ще у 2012 р. і яка якраз мала би бути основою для опрацювання даного розділу. На цій схемі дано природно-ландшафтну оцінку території та показано, зокрема, межі природних заповідних територій. Компетентні у цій темі автори, включили до таких низку заповідних природних об'єктів - у Білогорщі, Зубрі, біля району Рясна-Руська та ін. Але ці об'єкти відсутні в історико-архітектурному плані. Матеріали цієї важливої схеми не перенесені в ІАОП.

Рис. 1. Фрагмент схеми 3-го етапу розвитку Львова з матеріалу ІАОП.

4. Підрозділ 1.3 про територіальний та планувальний розвиток населеного пункту також не скориговано і за своїм наповненням, графічною частиною та висновками, він не відповідає вимогам ДБН. На попередніх розглядах вказувалося про поверхневий характер текстового викладу та графічного представлення цього розділу. Автори формально у тексті збільшили (нібито деталізували) кількість етапів розвитку архітектурно-планувальної структури міста, але у графічній частині далі залишилися чотири етапи, які не розкривають мети цього розділу згідно з вимогами ДБН Б.2.2-3:2012 (п.5.4.а) показати – «межі населеного пункту на кожному з етапів розвитку, найважливіші історичні шляхи, вулиці, майдани, визначні історичні будівлі, споруди та комплекси, трасування збережених та втрачених ліній фортифікаційних укріплень». Подаємо нижче фрагмент креслення 3-го етапу розвитку планувальної структури Львова (рис.1), який за класифікацією авторів, охоплює період від середини XIV до третьої чверті XVII ст. Прошу

зорієнтуватися чи ви зможете тут розрізнити які «вулиці, майдани, визначні історичні будівлі, споруди та комплекси» виникають у різні часові відтинки у центральній частині Львова.

Крім того виникає логічне питання - яке ж обґрунтування виділення такого тривалого періоду? Адже у різні відтинки цього періоду виникають абсолютно різні за планувально-архітектурними ознаками комплекси, наприклад, сакральних будівель. Але у документації всі вони позначені однотипним хрестиком (рис. 1).

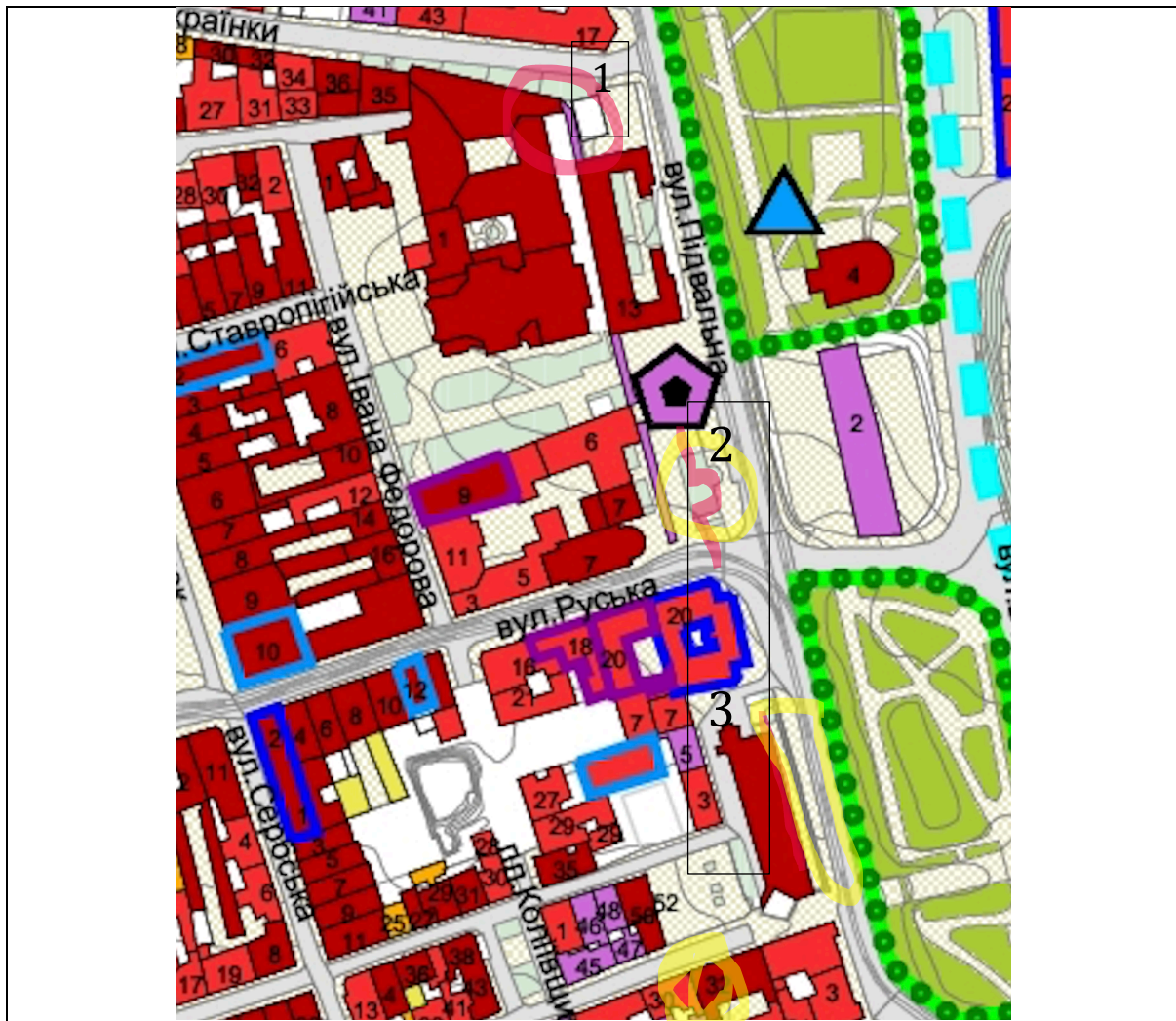

Рис. 2. Залишки фортифікацій на вул. Підвальній. 1 – Залишки вежі Римарської та Високого оборонного муру; 2 – бастея Низького муру; 3 – Низький мур біля Міського арсеналу, 4 – бастея у підвалі будинку на вул. Братів Рогатинців 32.

Одним кольором на схемі показано зовсім різні розпланувальні утворення – долокаційного міста, середмістя, передмість. Крім того, що на схемі не показано низку ключових об'єктів – наприклад, костел Чесного Хреста з 1534 р. чи костел ОО Єзуїтів (який змінив суттєво планувальну структуру середмістя та ліній фортифікацій), будівлі синагог та ін. Схема демонструє абсолютно неглибокий, спрощений підхід до аналізу розвитку міста. Невже Львів, місто з найбагатшою архітектурною історією, яка достатньо повно представлена у наукових публікаціях, заслужив на таку, у поверхневий спосіб, виконану документацію. Представлена документація ІАОП називається науково-проектною. Слід в такому разі вилучити з титулу слово «наукова».

Я пригадую історико-архітектурні опорні плани та роботи з інвентаризації міст, які доводилося бачити у виконанні інституту «Укрзахідпроектреставрація» ще наприкінці 1980-у 1990-ті роки. Це були справжні аналітичні та змістовні роботи. Чому сьогодні при незмірно більших технічних виконавських можливостях проєктантів ми повинні погоджуватися з таким підходом? Я звертаюся з цим питанням до членів ради та до авторів роботи, зокрема до головного архітектора проєкту, який відповідає за повноту роботи та її відповідність нормативним вимогам.

5. Окремо слід вказати на помилки та неточність у цьому підрозділі щодо розкриття унікальної системи фортифікацій міста (наприклад, укріплень середмістя - рис. 1). Не позначено укріплень долокаційного міста, натомість у цій частині міста позначено лінію бастионних укріплень, які тут не були реалізовані. Високий оборонний мур позначено без вказання веж, башт та брам. Хоча останні суттєво впливали на розвиток розпланувальної структури територій передмість. Подібно простою лінією без вказання бастей та бастионів показано лінію Низького муру та т.зв. третьої оборонної лінії. Південне прясло Низького муру автори взагалі забули показати.

Не позначено й укріплень монастирів Кармелітів Босих, монастиря Бенедиктинок, Василянського монастиря Св. Онуфрія та ін. Про лінії бастионних укріплень в роботі сказано лише одне речення, як констатацію. Не подано жодної їх характеристики. Немає жодних даних про лінію Гетканта, не охарактеризовано лінію Беренса, не вказано у якій мірі була реалізована лінія Десро. Але ці оборонні пояси суттєво вплинули на розвиток розпланувально-просторової структури міста.

У третьому томі видання «Пам'ятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР» (Будівельник, 1985) на с. 80 подано під охоронним номером 327 – «Стіни міських укріплень, кін. XIV-поч. XV ст.». Із описаних тут об'єктів автори включили і позначили лише фрагмент стіни на проспекті Свободи. Але дисгармонійної забудови, яка повністю закрила автентичні рештки цієї оборонної пам'ятки автори не позначили. Чому решта об'єктів – залишки вежі Римарської, фрагмент стіни у підвір'ї Королівського арсеналу, залишки вежі Мулярської віднесено до об'єктів, що пропонуються до взяття на облік незрозуміло. Чому до «пропонованих» не включено також бастею Низького муру поряд з Успенською церквою, фрагмент Низького муру біля Міського арсеналу також неясно? (рис. 2). У цьому ж виданні під номером 1266 вказано як пам'ятку залишки бастей Низького муру у підвалах будинку на вул. Братів Рогатинців, 32. Її не позначено як окрему пам'ятку на кресленнях (рис. 2).

6. Розділ 3.1.3. «Археологічна спадщина» назагал написаний дуже фахово. Текстовий та графічний матеріал відповідають завданню розділу. Однак, слід вказати на окремі неточності. На аркуші 5 креслення ІАОП «Території пам'яток археології та зони охорони археологічного культурного шару» уміщена таблиця з переліком місцезонашування втрачених значних архітектурних об'єктів та залишків фортифікаційних споруд.

В таблиці є кілька позицій (36-41) які позначають залишки (фрагменти) фортифікацій XVII ст. їх подано без назв, хоча належало б чітко вказати до якої оборонної лінії та з якого часу ці фрагменти належать. Наприклад, позиції 36-38 належать до залишків т.зв. оборонної лінії з 1678-1680 рр. авторства Яна Беренса. Натомість позиції 37-41 належать до оборонної лінії, що зводилася за проєктом Гетканта у 1635-1640 рр. 38 позиція це гіпотетичні залишки наріжного північно-східного бастиону, валу куртини та 4-кутного бастиону. Доцільніше було нумерувати окремо кожного з цих об'єктів: 38а – земляні залишки бастиону; 38б – залишки валу куртини, 38в – залишки 4-кутного бастиону. Позиція 37 на нашу думку є дискусійною. Позначення - 39 це бастион комбінованої форми з т.зв. «кліщами» на чолі. Позначення цього бастиону на плані є дискусійним. На наш погляд археологічними залишками є лише фрагменти валів чола бастиону. Решту його фланкуюючих валів втрачено, накрито будівлями. Слід вказати, що лінія Гетканта мала велику протяжність і зводилася у особливий спосіб. Земляно-мурованими були лише

бастіони, а куртини зводилися використовуючи природні особливості рельєфу у формі звичайних невисоких земляних валів, які часто не бігли неперервною лінією, а насипалися фрагментарно у найбільш підхожих місцях. Позиція 41 на наш погляд є дискусійною. Цей об'єкт не належить до фортифікацій лінії Гетканта (рис. 3).

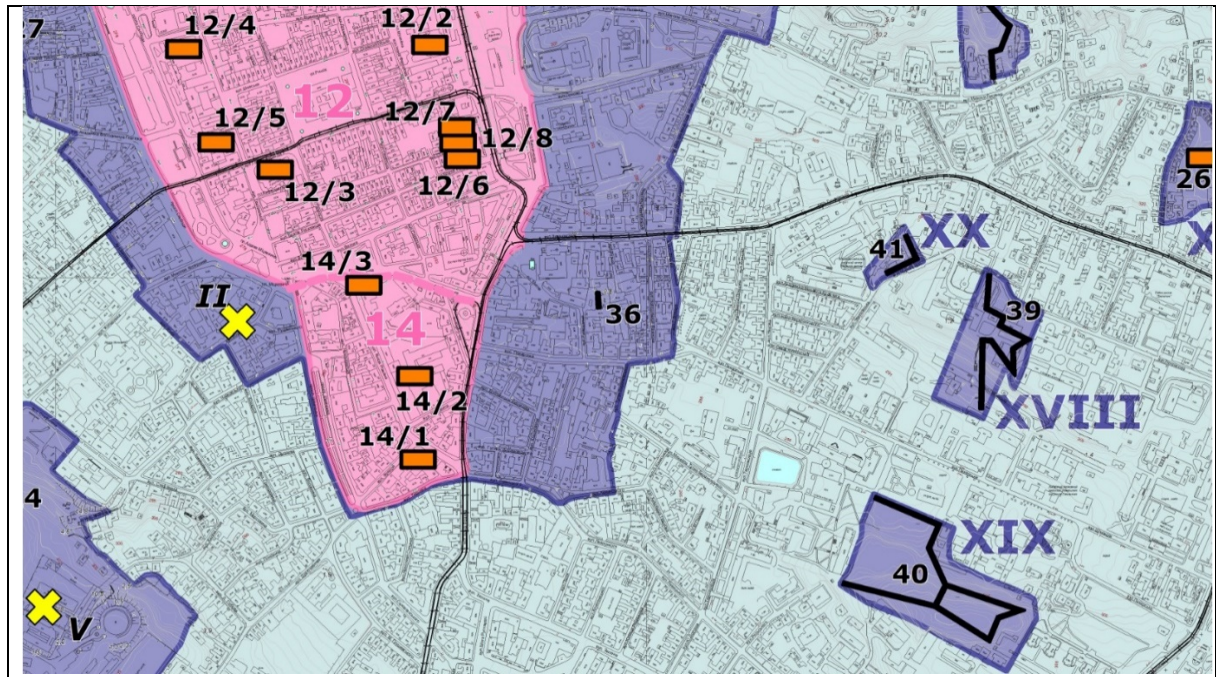

Рис. 3. Фрагмент креслення ІАОП з позначенням пам'яток археології та втрачених значних архітектурних об'єктів.

Проте головним недоліком вважаємо відсутність позначень інших добре збережених фрагментів лінії Гетканта. Насамперед, слід вказати на найбільш збережений об'єкт лінії – вал збережений на первісну висоту у південному пряслі гори Цитадель. У тілі валу збереженою є й мурована в'їзна брама. Хоча мури брами презентують архітектурні елементи XIX ст., її зображення на картографічних та іконографічних документах з кінця XVIII – поч. XIX ст. свідчить про спорудження цього об'єкту у часи раніші ніж будівництво фортифікацій цитаделі у 1855 р. Тобто брама, як і сам вал, може бути зведена у часи будівництва лінії Гетканта. Або можлива її поява у зв'язку з якимись роботами з модернізації укріплень Гетканта наприкінці XVII чи у XVIII ст.

7. В документації немає схеми, яка рекомендована в ДБН Б.2.2-3:2012, п. 4.2.3. - в) історичні райони населеного пункту (1:10000, 1:25000, 1:50000). Ця схема закономірно повинна бути виконана після виявлення і аналізу етапів розвитку міста! Якщо такого змісту схемою можна було б зігнорувати, виконуючи історико-архітектурний опорний план смт Соколівка, то як можна не виконати таку схему для Львова. Адже це синтезуючий документ, завдяки якому ми повинні чітко бачити за результатами ІАОП, де є збережені архітектурно-розпланувальні комплекси XIII чи XIV ст., чи XVII ст., де є збережені ділянки «міста-саду», де є комплекси палацово-паркових шляхетських садиб (яких було близько сотні на передмістях Львова) і т.д.

8. В документації відсутня схема, яка рекомендована в ДБН Б.2.2-3:2012, п. 4.2.3.д) видове розкриття пам'яток архітектури та містобудування (1:5000, 1:10000). Представлена схема «Композиційно-художня оцінка» за змістом не відповідає на ті завдання, які повинні вирішуватися та розкриватися у цьому розділі. Представлено лише вузли, вісі, домінанти і оглядові точки. Належить представити - зони огляду пам'яток архітектури, що є архітектурними

домінантами і акцентами; оглядові точки, осі, фронти; зони формування видів; характерні відстані (якісні пороги) видового розкриття пам'яток архітектури; грані схилів, природні домінанти, водні поверхні, зелені насадження. Методика висвітлення цього розділу повно представлена у працях київського науковця Є. Водзинського, який досконало розвинув цю методику до світового рівня. Автори ІАОП нехтують опрацюваннями цього автора та вимогами ДБН Б.2.2-3:2012.

9. Розроблена авторами схема «Композиційно-художня оцінка» є вимогою ДСТУ як базовий матеріал для визначення меж охоронних зон та їх режимів в цілому для міста. Але ця схема на замінює вимоги ДБН пункт 5.4.г) схема *"Архітектурно-просторова композиція історичного центру населеного пункту"*. Відповідно до вимог ДБН мають бути представлені - *історичні та сучасні містобудівні домінанти, архітектурні акценти, архітектурні ансамблі та комплекси, головні й підпорядковані планувально-композиційні осі та вузли, характерні типи міських просторів (замкнені, відкриті, дисгармонійні), грані схилів, водні поверхні*. Виділення характерних типів міських просторів є важливою складовою цього розділу, оскільки саме вони є ключем для встановлення візуального клімату історичного ядра міста. В закордонній практиці для регулювання цього питання розробляється карта так званих «голубих ліній» - композиційно-просторового регулятора висотності забудови історичного ядра. У Львові на початку 2000 рр. за участю тоді кандидата в міські голови п. Садового була проведена міжнародна акція, де цю проблематику називали «п'ятим фасадом» міста. На жаль, матеріал представлений авторами в ІАОП дуже віддалений від повноцінного представлення цього розділу. Це особливо боляче сприймати, коли читаєш висновок до розділу (процитуємо): *«У цілому основу просторової композиції Львова складають наступні природні елементи: 1) долина р.Полтва, що набирає ширини у північно-східному напрямку, прориваючи Розтоцько-Давидівське пасмо; 2) амфітеатр пагорбів Полтвинської котловини; 3) основні гори та пагорби довкола амфітеатру Львова, що водночас і творять його (Високий Замок, Лева, Кортумова, Страчення (Гицлівська), Чотова, Святоюрська, пагорби Цитаделі); 4) розлогі простори поза Львівською котловиною, де розміщені нові високоурбанізовані житлові і промислові райони; 5) приміські села з полями, садами, городами, лісами»*. Автори за загальними фразами (чомусь лише про природні елементи міста в цілому) так і не розкрили унікальну архітектурно-містобудівну композиційну структуру центру Львова (в ДБН - *Архітектурно-просторова композиція історичного центру населеного пункту*) і не накреслили в кінцевому результаті як зберегти її унікальність.

10. У роботі відсутній аналіз негативної ролі дисгармонійних будівель та споруд у міському середовищі та при формуванні видів. Ця вимога ДБН (повинен бути підрозділ 2.4.д) проігнорована.

11. Не погоджуємося з встановленим авторами ІАОП одним історичним ареалом міста. У структуру Львова протягом його розвитку було вплетено кілька сільських поселень. Ці об'єкти мали свою історичну архітектурно-розпланувальну структуру. Це Сихів, Клепарів, Голосько та інші. На наш погляд історичні ядра цих поселень повинні бути самостійними ареалами (з власними охоронними зонами) і не потонути в багатоповерхівках. Їх слід розвивати саме як ділянки малоповерхової садибної забудови зі своєю композиційною та функціональною структурою. Саме так чинять у Відні, наприклад, де такі ділянки (Грінцінг та ін.) є відомими на цілий світ об'єктами туристичної інфраструктури столиці Австрії.

12. Крім зауважень загально-методичного характеру, хочемо навести кілька прикладів, які показують недостатнє опрацювання ІАОП в оцінці спадщини та її ідентифікації щодо конкретних ділянок та пам'яток (головне креслення ІАОП):

Зупинимось насамперед на ділянках, які нам найбільше відомі тому, що приналежні до Львівської політехніки:

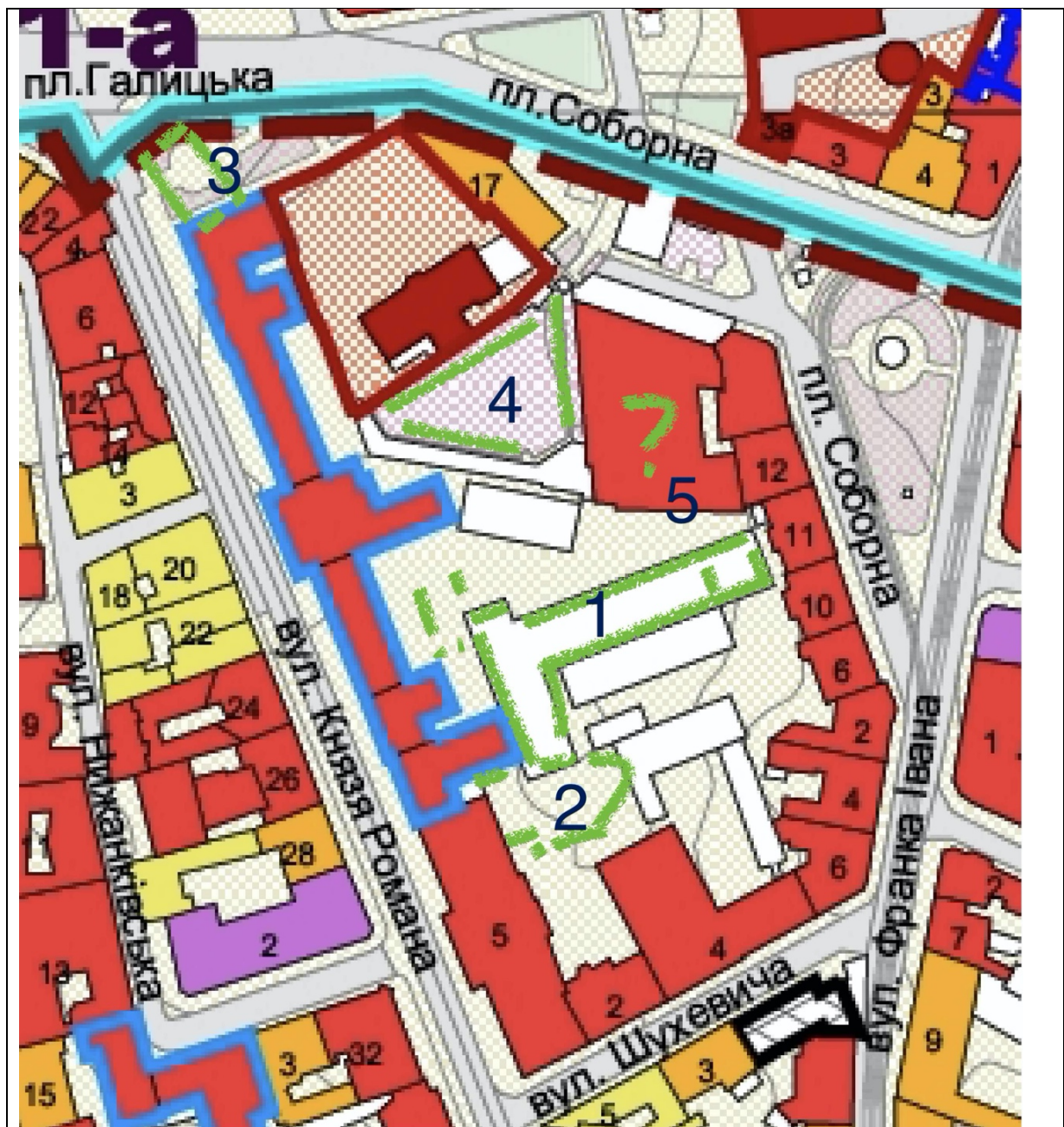

Рис. 4. Територія кварталу між вул. Князя Романа, пл. Галицькою та пл. Соборною. 1 – корпус келій монастиря ОО Кармелітів Черевичкових з поч. XVII ст. (не позначено навіть як цінну будівлю, але це повинна бути пам'ятка), 2 – місце костелу Св. Леонарда, 3 – місце костелу Чесного Хреста XVI ст., 4 – комплекс Галицького ринку, 5 – нова будівля торгового центру.

13. Квартал між вулицями Князя Романа та Івана Франка, Шухевича (рис. 4). Авторами «не помітили» унікальну пам'ятку початку XVII ст. – корпус келій монастиря Св. Леонарда ордену отців Кармелітів Черевичкових. Це унікальний об'єкт на чотири поверхи зі склепіннями на всіх рівнях та підвалами. Ми позначили його зеленими лініями (цифра 1). Наше позначення цифрою 2 – це збережені фундаменти (ймовірно й крипти) самого костелу. Не позначено історичний комплекс Галицького Ринку (4). Чому у Відні подібного типу об'єкти під охороною, а у Львові – ні. Не позначено місце храму Чесного Хреста на площі Галицькій. Костели Св.Леонарда (2) та Чесного Хреста (3) повинні бути позначені не лише на схемі археологічних пам'яток та зон, але й на основному кресленні, зрештою як і всі інші втрачені значні об'єкти.

Згідно вимог це не повинно бути позначення умовним значком, але слід показати контур об'єкту та контур його території. Новотвір – дисонантну будівлю торгового комплексу «Роксоляна» (5) позначено як пам'ятку (!?). Хоча це повністю нова будівля з новим нутром, в якій лише три яруси головного фасаду є копією колишнього пам'яткового об'єкту.

14. У цьому кварталі, як і в багатьох інших, не позначено меж ділянок всередині кварталу. Таким чином пропонувані тут пам'ятки не мають «території пам'ятки». Але ж є вимога ДБН яка декларує необхідність позначень історичної парцеляції, конкретних ділянок, на яких виникла та розміщена пам'ятка. Зрештою ця вимога стосується не лише пам'яток на кресленику повинні бути вказані межі територій всіх об'єктів.

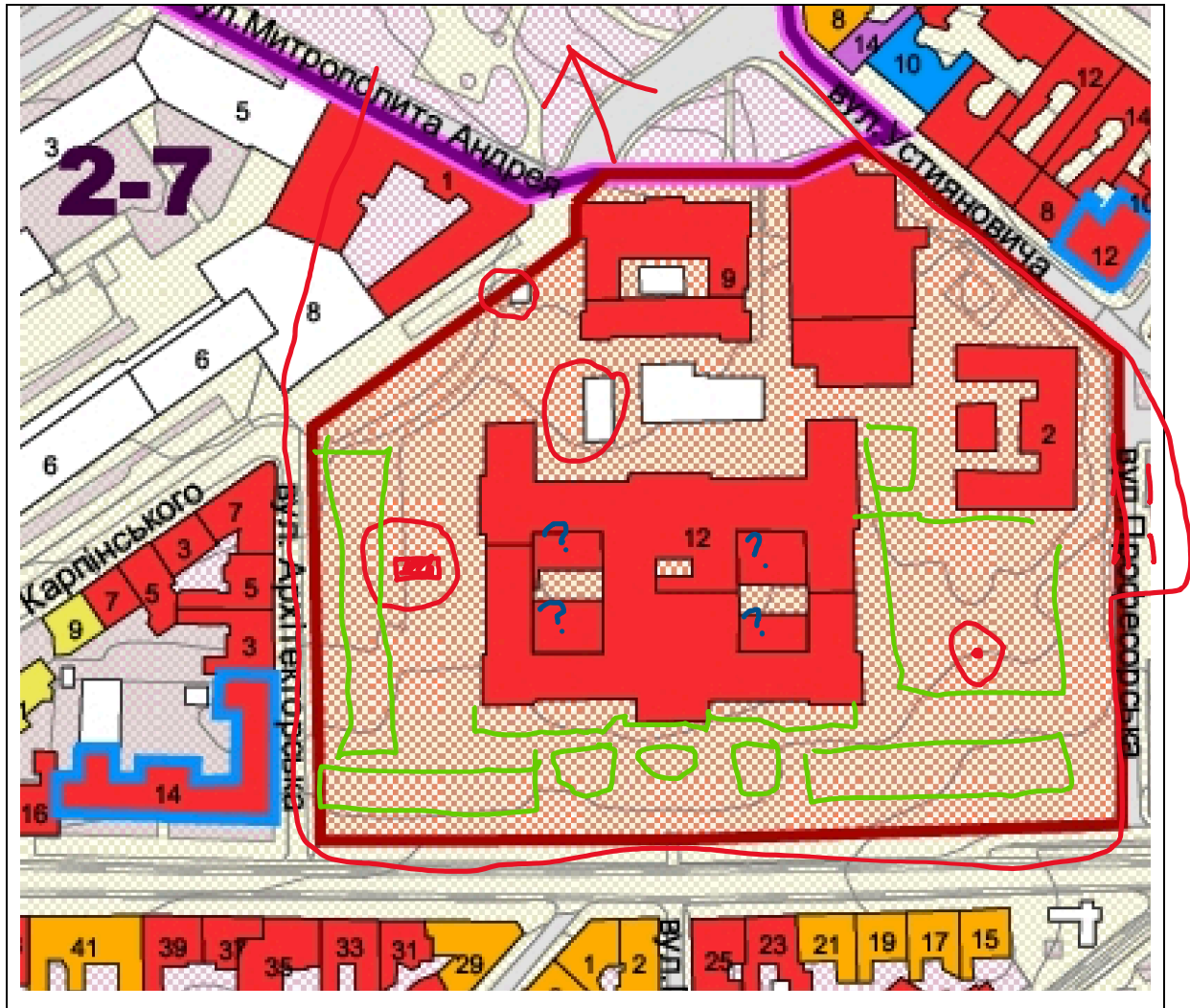

Рис. 5. Фрагмент головного креслення ІАОП: територія Львівської політехніки.

15. Ансамбль історичних будівель Львівської політехніки на вул. С.Бандери (рис. 5). Тут низка помилок. Загублено потенційну пам'ятку архітектури – місток Тульє, першу залізобетонну конструкцію в Україні. Загублено будиночок студні (авторства Ю.Захарієвича), який входив до перших трьох об'єктів, з яких починалася забудова комплексу, і становить нерозривну цілісність з іншою забудовою. Не позначено як пропонувану пам'ятку архітектури (і техніки водночас) – будиночок аеродинамічної лабораторії. Територія комплексу має бути без сумніву теж пам'яткою садово-паркового мистецтва авторства Юліана Захарієвича. Креслення планувальної структури саду збереглися і сьогодні виконуються проекти його реставрації. Всі об'єкти

ансамблю заслуговують мати ранг пам'ятки Національного реєстру. Щодо головного корпусу у 2019 р. науково-методичною Радою міністерства культури уже прийнято рішення про надання статусу пам'ятки національного значення. По інших корпусах документація готується Політехнікою і є на стадії передання у міністерство. У розділі «Об'єкти культурної спадщини, що пропонуються до взяття на державний облік» дуже позитивно оцінюємо те, що об'єкт «Комплекс Університетського містечка Львівської політехніки» пропонується для взяття на облік як пам'ятка містобудування (№512). Його межі на наш погляд визначено правильно. Проте переліку об'єктів пам'ятки містобудування не подано. Оскільки на кресленні упущено кілька об'єктів комплексу подаємо нашу пропозицію переліку об'єктів пам'ятки містобудування – ансамблю забудови кампусу Львівської політехніки др.пол. XIX -поч. XX ст.: будівля головного корпусу, будинок студні, будівля корпусу хемії, корпус «лабораторії машин» (містить пам'ятки техніки), корпус радіотехніків (колишня гімназія), будівля бібліотеки, будинок аеродинамічної лабораторії (водночас пам'ятка техніки), місток Тульє, садово-парковий комплекс території, об'єкт малої архітектури - автентичне огороження території, будинок келій монастиря Домініканок, колишній костел Св.Терези та ін.

Ще одне, на наш погляд, методичне упущення авторів до пам'яток не зараховано будівлю колишнього костелу Св. Терези.

16. Головне наше зауваження, яке звучало на попередніх слуханнях (але ігнороване авторами ІАОП) – ансамбль забудови кампусу Львівської політехніки повинен бути позначений як претендент до розширення Пам'ятки Світової Спадщини. Унікальність будівель-пам'яток третьої технічної школи в Європі, їх збереженість, спільність території є аргументами для такого висновку. Пряме сусідство з вже вписаним духовним центром Галичини, собором Св.Юра, освітнього комплексу з XIX ст. з унікальною архітектурою дозволяє пропонувати розширення межі Пам'ятки ЮНЕСКО. Наукова обґрунтовуюча документація щодо такої пропозиції вже три роки опрацьовується спеціалістами та ректоратом Політехніки. У цьому руслі прийнята та реалізується програма реставраційних робіт у всіх об'єктах комплексу. Частина авторів ІАОП є працівниками політехніки та чомусь ігнорують цю стратегічну діяльність керівництва університету.

17. Керівництвом університету у листопаді 2019 р. було скеровано відповідний лист на голову Львівської обласної державної адміністрації з проханням при розгляді та затвердженні історико-архітектурного опорного плану врахувати комплекс Політехніки як претендента до розширення меж території Пам'ятки Світової Спадщини у Львові.

18. У розділі «Об'єкти культурної спадщини, що пропонуються до взяття на державний облік» під №14 пропонується «комплекс Домініканського монастиря - 1. Костьол св. Марії Магдалини, поч. XVII ст., 1754-1758, 1880-1889 рр. 2. Келії домініканського монастиря». Загалом дуже правильна пропозиція, але – не включено службовий будинок, який зведено при монастирі на початку XIX ст., який був і є частиною комплексу. Його позначено як цінну забудову. Окрім того назва об'єкту не може бути подана у такому виді. Комплекс Домініканського монастиря вже є у списку пам'яток Львова на вул. Федорова. Пропонуваний об'єкт був - монастирем «сестер ордену Домініканок з костелом св. Магдалини».

19. Розглядаючи квартал з костелом Св. Магдалини та бібліотекою НУЛП, виявлено низку упущень (див. рис. 6, 7): позн. 1 – модерністичний будинок нинішнього готелю НУЛП слід віднести до цінної забудови або до пам'яток (а його взагалі не позначено); позн. 2 – колона Сикста мусить бути подана як пам'ятка архітектури та мистецтва XVI ст. (її взагалі не позначено); позн. 3 – будинок корпусу №21 НУЛП є зведений до 1844 р., тому його слід віднести до цінної забудови, а не до рядової; позн. 4 – це будинок з початку XIX ст. (умовно назвемо його «будинок службовий монастиря»), з нашого погляду повинен бути пропонуваним до списку пам'яток разом з келіями.

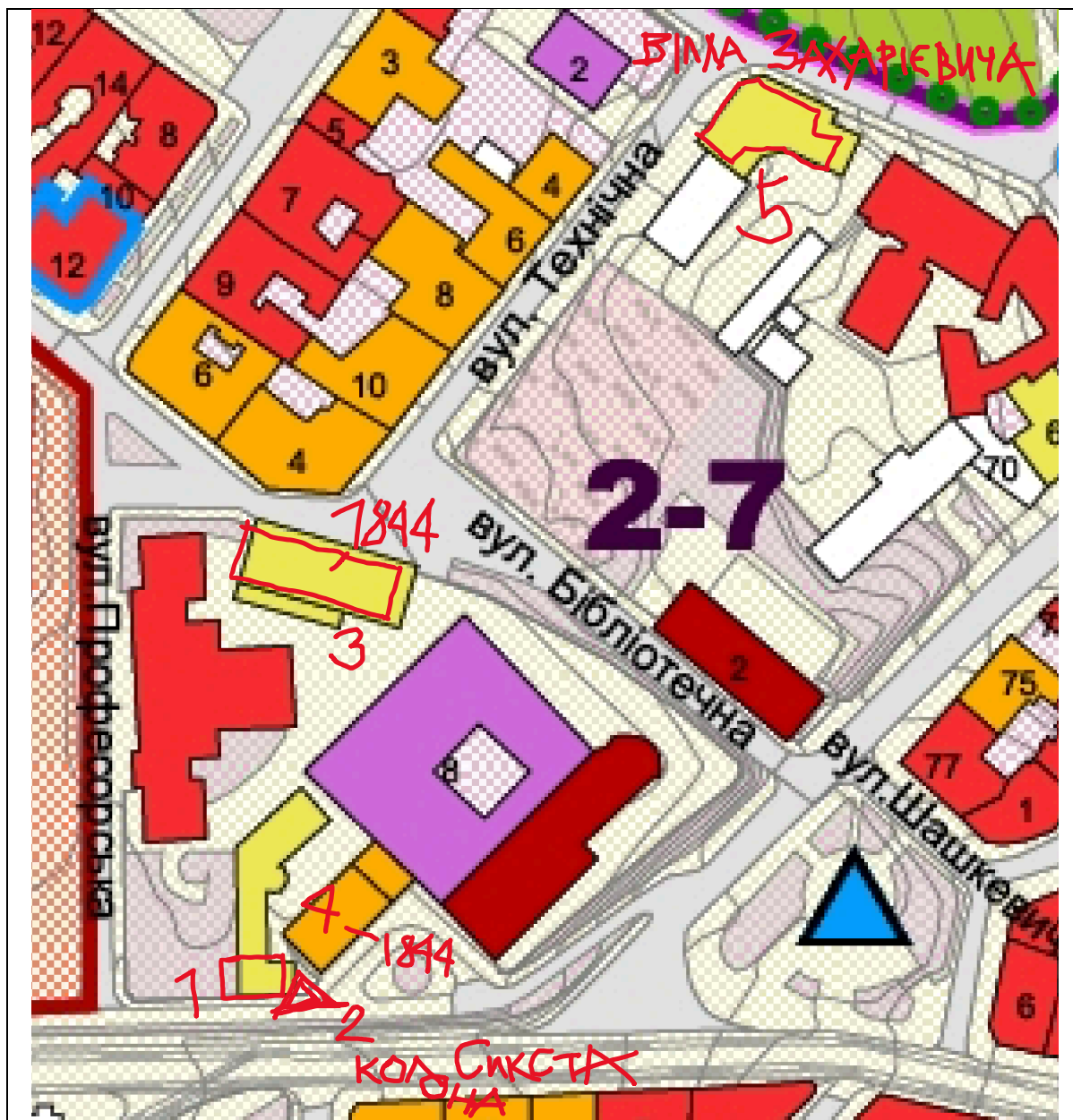
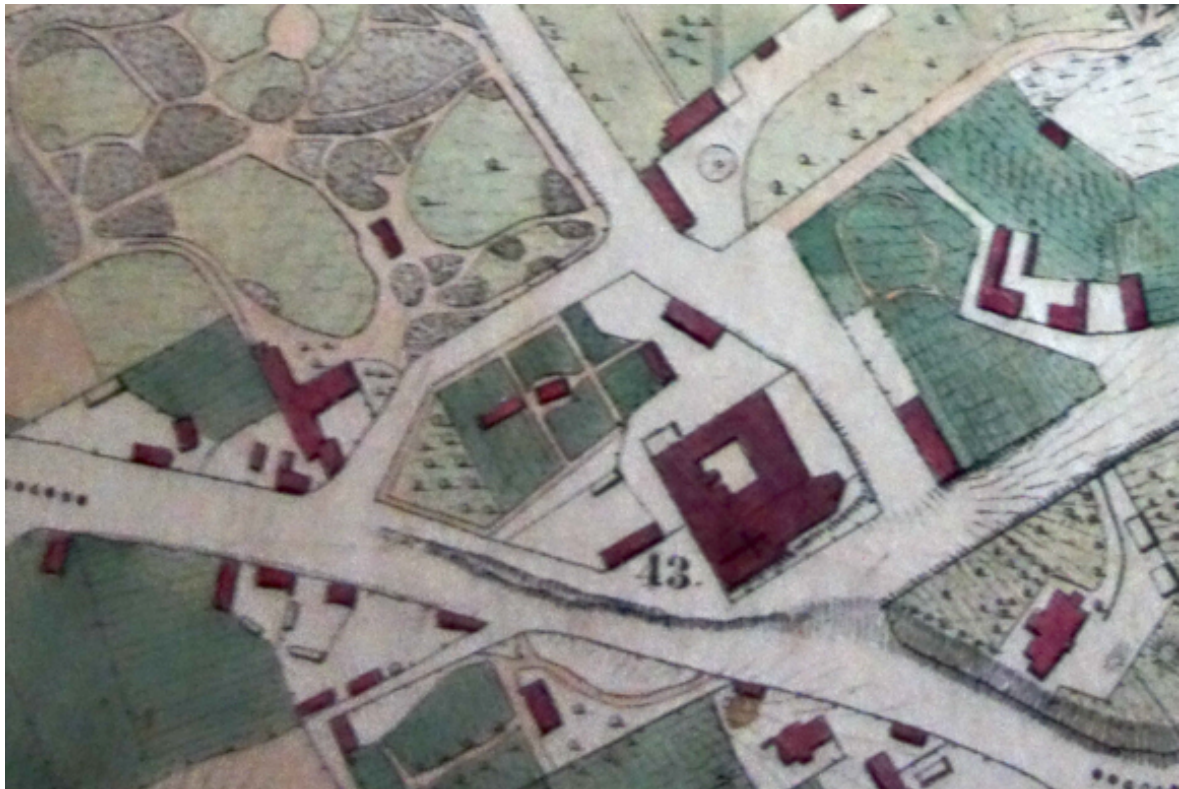

Рис. 6. Фрагмент головного креслення ІОАП. Квартал колишнього монастиря СО Домініканок.
Будинки 3 та 4 виникають водночас у проміжку між 1802-1844 р.

20. На цьому ж фрагменті плану ІОАП хочемо звернути увагу на ще одне упущення авторів. Позначенням цифрою 5 (рис. 6) ми показали будинок на розі вул. Технічної та Каменярів. Автори позначають його як рядову забудову. Але ж це перша вілла Юліана Захарієвича, зведена за його проектом, його перше помешкання у Львові (див. фото нижче, рис. 8). Ця будівля згодом була перебудована, але дуже коректно. Об'єкт повинен бути трактований як пам'ятка архітектури, а не рядова забудова. Достатньо глянути на оригінальне вирішення тераси цієї вілли з чавунними колонами – аналогами до ліхтарів головного будинку політехніки, щоб зрозуміти його неординарність. Вулиця Каменярів на кресленнику не підписана.

21. У списку пропонованих пам'яток під №183 позначено «Скульптури левів» (вул. Коперника) і підписано як пам'ятку архітектури. Виглядає нонсенсом. Слід правильно називати об'єкт – Споруда вуличної студні зі скульптурами левів. Функціонувала на водогоні з вулицьких

джерел у XVII-XIX ст. Це унікальний приклад малої архітектури та водночас пам'ятка мистецтва.

Рис. 7. Карта Львова 1844 р. з позначенням комплексу забудови монастиря і костелу Св. Магдалини.

22. Нижче подаємо наступний витяг з ІОАП - фрагмент з кварталом між пл. Міцкевича, вул. Коперника, вул. Вороного (рис. 9). Цей квартал містив до Другої Світової війни пасаж Міколяша авторства Івана Левинського та Альфреда Захарієвича. Від пасажу у внутрішньому просторі залишилися фундаменти з підвалами та дві будівлі, які авторами взагалі ніяк не інтерпретовані. Ці дві будівлі без сумніву слід віднести до цінної забудови. Крім того у дворі є в стані руїни залишки правого крила будівлі пасажу з боку входу з вулиці Коперника (нами позначено ці об'єкти зеленими лініями). Автори їх ігнорують. Пасаж повинен бути позначений як втрачена значна архітектурна споруда центру Львова. Більшість будівель що формували пасаж збережені, а архітектурна практика вже демонструвала два замовні конкурси на проекти відтворення пасажу Міколяша.

23. На цьому ж фрагменті ІОАП слід звернути увагу на неправильне позначення будівлі банку на Коперника 2, не позначено та не інтерпретовано історичний фонтан Богородиці на пл. Міцкевича, не позначено меж території пам'ятника Міцкевичу, адже тут маємо справу не тільки з колоною, але з цілісним архітектурно-мистецьким вирішенням центру площі.

24. На прикладі кварталу з пасажем Міколяша констатуємо, що автори зовсім не аналізували внутрішні простори кварталів – їх розпланування, забудову, озеленення. Це помітно для багатьох інших кварталів центральної частини Львова. Відповідно частина спадщини, яка там знаходиться залишилася не ідентифікованою.

Рис. 8. Вілла архітектора Юліана Захарієвича на вул. Каменярів, 9.

25. Пригадую як кільканадцять років тому, коли міським архітектором Львова був Роман Мих, ми розглядали в його кабінеті матеріали інвентаризації історичної забудови – частину історико-архітектурного опорного плану Відня, видрукований у формі альбомів у 6 томах формату А-3, приблизно по 400-500 ст. кожний (відзначимо, що це дуже зручна форма документації для повсякденного використання). На той час томів було шість. Сьогодні цих томів мабуть понад два десятки. Ці шість були передані до Львова як взірць виконання інвентаризаційної документації. Так от, у багатьох кварталах Відня під охороною були внутрішньоквартальні сади з малою архітектурою. Цього виду спадщини для розробників ІАОП не існує. Світлої пам'яті провідний фахівець з ландшафтної архітектури Тетяна Максимюк мріяла про реставраційне відтворення готичних, ренесансних, барокових, класицистичних дворових садів Львова. Адже архітектурно простір цих садів існує у дворах багатьох будівель. Втрачено часто лише їх зелене наповнення, форми благоустрою. Але ж ці сади потрібно вміти відчитати і побачити.

26. Авторами ІАОП доповнено текст та додано позначення втрачених цвинтарів на плані, але не усіх. Цвинтарі були при монастирі ОО Бернардинів, ОО Єзуїтів, при шпиталі Св. Духа, при костелі Чесного Хреста та при інших християнських сакральних об'єктах. Їх позначення на нашу думку є обов'язковим. Інакше на цьому місці можуть виникнути нові об'єкти, як це уже реалізовано у кількох місцях. Зокрема, сьогодні на місці цвинтаря при костелі Чесного Хреста розпочали будівництво фонтану авторства архітектора Ю.Криворучка. Лише після протестів громадськості фонтан відсунули з фундаментів святині та цвинтаря.

27. Проаналізуємо ще один квартал з ІОАП - фрагмент наріжника кварталу між вул. Коперника та вул. Академіка Колесси (рис. 10). Ділянка на схід від комплексу Св. Лазаря належить до Львівської політехніки. Об'єкти цієї ділянки віднесено в ІАОП до категорій рядової та значної історичної забудови. Парадоксально, що ті об'єкти, які є давнішими (з періоду до 1766 р.), в історико-архітектурному опорному плані віднесено до рядової забудови.

Ці давніші будівлі є позначені на карті Львова Ж.Десфіля з 1766 р. Наріжний будинок – це один зі збережених об'єктів палацу королівського стольника та архітектора А.Мошинського.

Будинок на Колесси 2 – це об'єкт що належав до палацового комплексу Вроновських. Обидва об'єкти при уважному ознайомленні з ними презентують елементи барокової архітектури. Наведені вище факти ще раз підкреслюють те, що історико-архітектурний опорний план виконувався без детальної реконструкції етапів розвитку забудови міста та без детального аналізу забудови, про що наголошувалося у рецензіях та при його громадському обговоренні. На жаль, цей розділ так і не був доопрацьований.

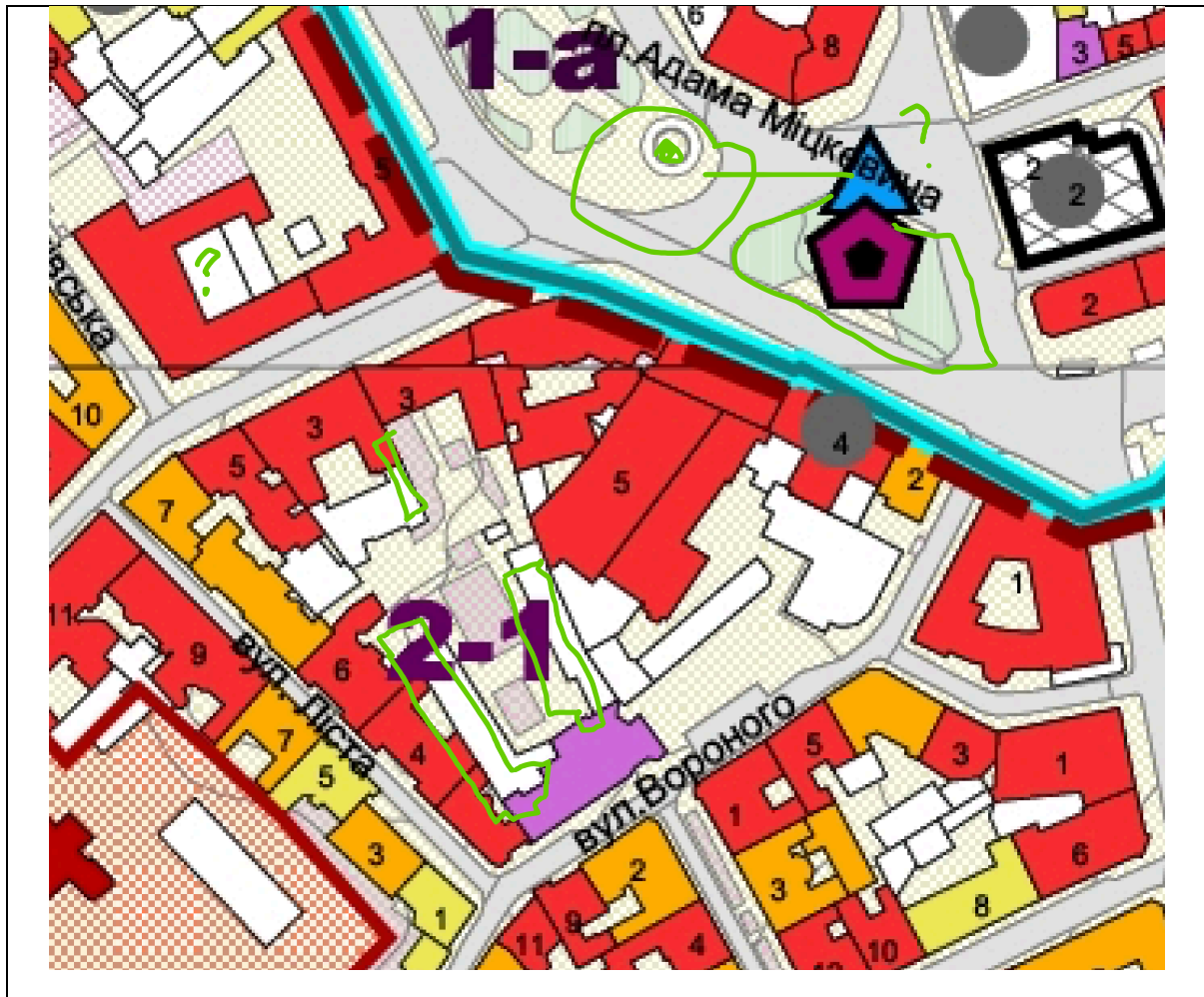

Рис. 9. Квартал з пасажем Міколяша. Зеленим нами позначено залишки будівель (у північній частині) та збережені колишні будівлі пасажу.

28. Наведені нами «недопрацювання» ІАОП висвітлені на прикладі кількох вибраних кварталів, але подібна ситуація в багатьох інших ділянках центру міста. Якщо дозволять обставини ми готові присвятити час і продемонструвати це новими прикладами. Їх значна кількість, навіть в ділянках поза центром міста – наприклад Сахарова 76 – будинок освітнього закладу сестер Василіанок УГКЦ з поч. XX ст. (нині початкова школа «Джерельце»). Його не позначено навіть як цінну забудову. На вулиці К.Левицького біля будівлі районної адміністрації зберігся унікальний мармуровий бароковий (?) постамент від скульптури невідомої святої. Його не вказано в документації. Слід позначити як пам'ятку мистецтва та пропонувати відтворити скульптуру.

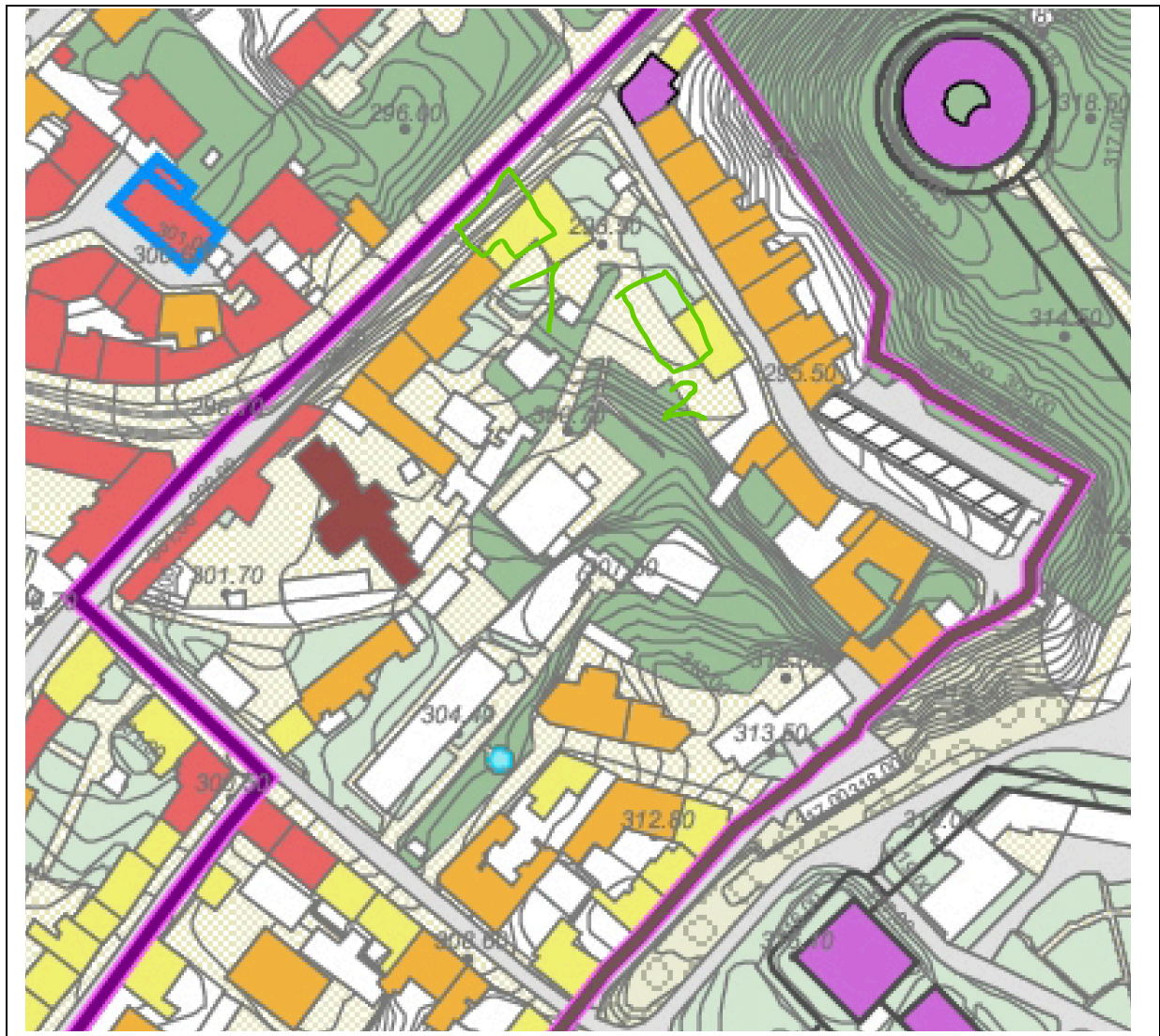

Рис. 10. Квартал між вул. Коперника- Колесси. Викопіювання з історико-архітектурного опорного плану міста Львова. Позначення: коричневим кольором – пам'ятки архітектури національного значення; червоним – пам'ятки архітектури місцевого значення; фіолетовим – щойно виявлені пам'ятки архітектури; охристо-жовтим – значна історична забудова; лимонно-жовтим – рядова історична забудова. Цифрами 1 та 2 і зеленим виділенням нами позначено найстаріші будівлі у східній частині кварталу (зведені до 1766 р.), але які віднесено до рядової забудови.

29.Щодо розібраної пам'ятки архітектури на площі Міцкевича 9 автори застосували спеціальне позначення «пам'ятки не виявлено». То що ж тоді авторами було виявлено у будівлі торгового центру «Роксоляна» на площі Соборній, яку позначено як пам'ятка? Вертаючись до об'єкту на площі Міцкевича 9, мусимо нагадати – пам'ятку розібрали без дозволу, але було рішення науково-методичної ради з питань охорони та реставрації пам'яток містобудування та архітектури Держбуду України від 31 березня 1998 р. про реставраційну відбудову цього об'єкту. Пунктом 1.3 ухвали зобов'язувалося остаточне рішення про характер відбудови (дискусія йшла про те чи при відтворенні фасадів й образу пам'ятки, слід відтворювати ще й повністю архітектурно-планувальну її структуру) прийняти з урахуванням думок громадськості міста та розглянути на консультативній раді при управлінні містобудування та архітектури Львівської облдержадміністрації. Витяг з протоколу науково-методичної ради було опубліковано у журналі «Будуємо інакше», №2 за 1998 рік, с. 2. На ділянці збережені фундаменти та окремі залишки

камер підвалів та стін пам'ятки. Тому правильне позначення об'єкту – «пам'ятка збережена частково; згідно рішення Держбуду України від 31 березня 1998 р. повинна бути відтворена». (Слід зробити ремарку і підкреслити необхідність розгляду документації про будівництво, яке почалося недавно на цій ділянці на засіданні консультативної ради департаменту архітектури та розвитку містобудування Львівської обласної державної адміністрації за участі громадськості, як це було визначено ухвалою Держбуду).

30. Ще одне зауваження слід зробити про специфічне і неприйнятне позначення на креслениках втрачених об'єктів, які існують в археологічній формі. Наприклад костелу св. Леонарда, церкви Богоявлення, церкви св. Теодора та ін. Автори позначають місця втрачених об'єктів не їх реальним місцем та правдивим контуром, а великим прямокутником й довільно, при цьому не точно розміщуючи його на плані конкретної ділянки міста. Але ж місця розташування цих об'єктів є точно ідентифіковані і відомі для науковців. Тому таке їх нестаранне позначення і приблизне розміщення свідчить про прагнення авторів спростити майбутню забудову цих ділянок. Зокрема, можна вказати на ділянку церкви Богоявлення, яка позначена зовсім не в тому місці, яке було ідентифіковане дослідниками.

31. Обмежений термін ознайомлення з ІАОП не дозволив нам детально проаналізувати пропонуване зонування та режими. Але для прикладу ми проаналізували комплексну охоронну зону 2-24 (креслення – «ІАОП з визначенням меж зон охорони пам'яток та історичних ареалів»).

Перше застереження яке виникає при знайомстві з зоною – її величина майже 80 га. У зону включено абсолютно різні архітектурно-планувальні утворення – віллова забудова верху вул. Франка, дільниця школи і костелу Св. Софії, забудова радянського часу в глибині території, квартали заблокованої забудови середньої частини вул. Франка та верху вул. Тарнавського, дільниця Офіцерської колонії, територія з залишками фортифікацій ліній Гетканта на горі вище 28 школи та ін. Сюди включено три пам'ятки містобудування, але їх наявність та межі на кресленні не позначено. В описі режимів ці пам'ятки містобудування також не згадані жодним реченням.

Можемо спрогнозувати, що режими визначені для цієї зони 2-24, де фігурують висоти то 9 м, то 18 м, то 21 м (до огорожуючих конструкцій даху?) без чіткої прив'язки до конкретних ділянок приведуть до того, що будь який забудовник на свій розсуд буде їх трактувати та вирішувати що йому і якої висоти будувати. І жодного чіткого правила щоб зупинити свавілля у разі суду ви з цієї документації не використаєте. Тому верхня частина вулиці Франка та її рукави з унікальною забудовою (з садибами Івана Франка, Михайла Грушевського, Міколяша), де мала би бути континуована дільниця престижних вілл, консулятив, закордонних представництв буде забудована примітивними багатоповерхівками як компенсаційне будівництво. Початок цього вже простежується в натурі, а ІАОП в представленому виді допоможе це легалізувати.

У свій час я висловлював солідарність з одним з авторів нинішнього ІАОП Віктором Вечерським, який насмілювався відкрито виступити проти антиукраїнських рішень владних структур януковича, котрі торкалися нехтування української національної спадщини, зокрема могили І.Франка. Сьогодні настав час рятувати садибу І.Франка та М.Грушевського.

32. В 4-му розділі текстової частини роботи в описах режимів комплексних охоронних зон всюди фігурує позиція – *збереження історичного планувального укладу, парцеляції ділянок*. Наприклад у тій же зоні 2-24 в режимах прописано: **«Забезпечується: Збереження існуючої просторово-розпланувальної системи, сформованих ліній забудови»** (с. 164, розділ 4.4.1). Наступний пункт режиму також декларує – «Збереження композиційної єдності містобудівних комплексів, історично сформованої щільності забудови, парцеляції, історичних елементів благоустрою» (с. 165, розділ 4.4.1). Але ж на всіх креслениках ІАОП відсутнє позначення меж ділянок забудови у т.ч. «територій пам'яток». Тобто відсутнє позначення розпланувальної

структури і парцеляції. Як тоді можна дотримуватися такого режиму «забезпечення режиму збереження розпланувальної системи», якщо розпланувальна структура не позначена?

33. В пропозиціях ІАОП («Об'єкти культурної спадщини, що пропонуються до взяття на державний облік») щодо включення до списку нових об'єктів пам'яток містобудування не подано переліку архітектурних пам'яток, які їх формують. Ці пам'ятки містобудування не класифіковано за історико-містобудівною типологією, не описано детально їх меж (позиції 507-519).

34. Загалом розділ щодо пам'яток археології є найдосконалішим в документації ІАОП. Але й тут можна висловити зауваження:

Пропонується взяти на облік лише одну пам'ятку: «До постановки на державний облік пропонується лише один об'єкт – курган на вул. Каменярів, 7, на території решти - встановлені зони охорони археологічного культурного шару з відповідним режимом використання». А як бути з сакральними об'єктами на місці яких не можна нічого будувати - костелом Чесного Хреста, з іншими об'єктами стовідсотково відомими і цінними як фундаменти костелу св. Леонарда, чи церква Богоявлення Господнього, церква Св. Теодора Тиронського, вірменських церков на вул. Хмельницького, Св. Івана Богослова під Високим Замком та ін.

Залишки фортифікацій перелічено та позначено лише умовними значками, а не точним прорисом їх конфігурації, дуже приблизним описом території, яку вони займали. Наприклад, поз. 32. *«Сліди фортифікацій першої пол. XVII ст. біля Обласної клінічної лікарні та діагностичного центру між вул. М. Некрасова і Пекарською. Фрагмент лінії бастионних укріплень Ф. Гетканта»*. Збереглися сліди штучно сформованого рельєфу бастионів (фланкуючих елементів). Поз. 33. *«Сліди фортифікацій першої пол. XVII ст. біля Львівського Національного Медичного університету ім. Данила Галицького між вул. М. Некрасова та К. Левицького. Фрагмент лінії бастионних укріплень Ф. Гетканта»*. Тобто реально ідентифікувати та зберегти ці залишки фортифікацій завдяки такій їх інтерпретації в ІАОП буде неможливо.

35. *За вимогами ДБН списки пам'яток повинні бути на основному кресленнику ІАОП. Це правило не дотримано. Велика кількість пам'яток не є підставою для невиконання цієї обов'язкової вимоги.*

36. Розділ 3.3. «Аналіз діючих зон охорони» не подає власне аналізу попри свою назву. Він не є аналітичним не містить висновків щодо стану історико-культурної спадщини та зв'язку цього стану з охоронним зонуванням та режимами. Зокрема, зовсім не проаналізовано порушення режимів охоронних зон, а їх є велика кількість.

37. Текстова частина розділів «Архітектурна спадщина» та «Монументальне мистецтво» викладена у формі путівника, а не у формі аналітичного підходу з необхідним групуванням за типами, видами та цінністю. Ці розділи не завершуються необхідними узагальненнями та висновками.

Загальний висновок:

- Авторами не виконано на належному рівні вимог ДБН Б.2.2-3:2012 щодо необхідної повноти та спрямованості розділів науково-проектної документації; у роботі не представлено у повному викладі історико-культурну спадщину Львова.
- Львів є унікальним містом на карті України та Європи за характером своєї архітектурно-містобудівної спадщини. Львівські пам'ятки, ансамблі у містобудівному, архітектурно-стилевому аспектах – самобутні у світовому контексті. Їх наукова правильна інтерпретація та забезпечення збереження наше моральне завдання, наша місія. Натомість маємо формально виконану роботу, без глибини аналізу, без необхідних узагальнень - «без душі».
- Автори не відкоригували документацію відповідно до тих зауважень, які висловлювались на попередніх розглядах;

- Документацію "Історико-архітектурний опорний план м.Львова" слід повернути на доопрацювання, авторам необхідно виправити всі зауваження у текстовій та графічній частинах роботи, повторно представити на рецензування і після позитивних повторних рецензій винести на розгляд Консультативної ради департаменту архітектури та розвитку містобудування Львівської облдержадміністрації.

Член консультативної ради, проф., д.арх. Микола Бевз

29.01.2021 р.